

ОСМОНАЛИЕВА Ч.Ч.
 Ж. Баласагын атындагы КУУ
ОСМОНАЛИЕВА Ч.Ч.
 КНУ имени Ж. Баласагына
OSMONALIEVA CH.CH.
 KNU named after J. Balasagyn

МИГРАЦИЯНЫН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА АНЫН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК КЕСЕПЕТТЕРИ

ПРИЧИНЫ МИГРАЦИЙ И ИХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

CAUSES OF MIGRATIONS AND THEIR SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES

Кыскача мүнөздөмө: Берилген макалада жалпы миграциянын түрлөрү, себептери, жумушчу күчүнүн механикалык кыймылы, эмгекке жарамдуу калктын кыймылынын себептери, дүйнөлүк жана анын ичинен Кыргызстандагы миграция жана алардын негизги багыттары, ошондой эле дүйнөдөгү жана Кыргызстандын мигранттардын тартылуу зоналары жөнүндө каралган. Дүйнөнүн экономикасына жана Кыргызстанга таасирин тийгизген калктын миграциясынын акыркы статистикалык маалыматтары, өзгөчүлүктөрү, динамикасы жана миграциянын терс жана оң жактары көрсөтүлгөн. Кыргызстандын эмгек ресурстарынын оптималдуу бөлүнүшүнө жана эмгек мигранттарынын негизги көйгөйлөрүн чечүү жолдору, ыкмалары, өзгөчөлүктөрү берилген. Калктын миграциясы жөнүндө маалымат өлкөнүн демографиялык статистикасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Калктын миграциясы калктын динамикасына таасирин тийгизет, анын демографиялык мүнөздөмөлөрүн жана улуттук курамын өзгөртөт. Мигранттар экономикалык абалын жакшыртуу менен социалдык көйгөйлөргө учурап жатканы макалада белгиленген.

Аннотация. В данной статье рассматриваются виды и причины всеобщей миграции, механическое движение рабочей силы, причины движения трудоспособного населения, глобальная и внутренняя миграция в Кыргызстане и их основные направления, а также зоны притяжения трудоспособного населения. мигрантов в мире и Кыргызстане. Показаны новейшие статистические данные, различия, динамика, а также отрицательные и положительные стороны миграции, которые оказывают влияние на мировую экономику и Кыргызстан. Приведены пути, методы и особенности оптимального распределения трудовых ресурсов Кыргызстана и решения основных проблем трудовых мигрантов. Информация о миграции населения является неотъемлемой частью демографической статистики страны. Миграция населения влияет на динамику населения, меняет его демографические характеристики и национальный состав. В статье отмечается, что мигранты сталкиваются с социальными проблемами при улучшении своего экономического положения.

Abstract: This article discusses the types and causes of general migration, the mechanical movement of the labor force, the reasons for the movement of the working-age population, global and internal migration in Kyrgyzstan and their main directions, as well as the zones of attraction of the working-age population. migrants in the world and Kyrgyzstan. Shows the latest statistics, differences, dynamics, as well as negative and positive aspects of migration that impact the global economy and Kyrgyzstan. The ways, methods and features of the optimal distribution of labor resources in Kyrgyzstan and solutions to the main problems of labor migrants are presented. Information on population migration is an integral part of the country's demographic statistics. Population migration affects population dynamics, changes its demographic

characteristics and national composition. The article notes that migrants face social problems while improving their economic situation.

Негизги сөздөр: социалдык абал; ички миграция; тышкы миграция; эмгек ресурстары; миграциялык агымдар; миграциянын себептери.

Ключевые слова: социальное положение; внутренняя миграция; внешняя миграция; трудовые ресурсы; миграционные потоки; причины миграции.

Keywords: social status; internal migration; external migration; labor resources; migration flows; reasons for migration.

21-кылымда калктын миграциясы эбегейсиз чоң масштабтарга ээ болду. 2024-жылы калктын миграциясы көптөгөн өлкөлөр үчүн көйгөй бойдон калууда. Адамдарды үйлөрүнөн тышкары жаңы жашоого үндөгөн себептерге экономикалык кыйынчылыктар жана саясий туруксуздук кирет.

Бириккен Улуттар Уюмунун социалдык маселелери жана экономика министрлигинин калкты жайгаштыруу бөлүмү тарабынан эсептөөлөрү боюнча, бүгүнкү күндө 8 миллиардан ашык адам жашаган дүйнөдө эң аз дегенде 250 миллиондон ашык адам өздөрү төрөлгөн өлкөлөрдөн тышкары жашашат.

Калктын миграциясы көптөгөн илимдердин изилдөө предмети болуп саналат: география, социология, демография, экономика, укук жана башкалар. Географтар калктын миграциясын аймак боюнча таралуу көз карашта изилдешет, демографтар – калктын санынын жана жаш-жыныс структурасынын өзгөрүшүн, социологдор – коомдук өнүгүүгө жана социалдык коомдун түзүмүн, экономисттер – эмгек ресурстарын кайра бөлүштүрүү жана экономикалык өнүгүүнү, юристтер – мыйзам талаптарын сактоо жагынан, коомдук тартипти коргоо, улуттук коопсуздук жагынан карашат.

Калктын миграциясынын бир нече түрлөрү бар. Чек арадан өтүүнүн мүнөзү боюнча:

- калктын ички миграциясы (мамлекет ичинде, өлкөлөр – аймактардын, шаарлардын, айылдын ортосунда жана башкалар). Ички миграциянын себептери жумуш издөө, жашоо шартын жакшыртуу, деңгээлди көтөрүү жана жашоо образын өзгөртүү. Ички миграция өзгөчө кеңири аймакка ээ, жаратылыш,

климаттык жана экономикалык шарттары ар түрдүү болгон өлкөлөрдө кеңири таралган;

- калктын тышкы миграциясы (континенттер аралык, мамлекеттер аралык).

Юридикалык статусу боюнча – мыйзамдуу миграция (мыйзамга ылайык мамлекеттер аралык) жана мыйзамсыз миграция (өлкөнүн аймагына мыйзамсыз кирүү).

Убакыт критерийи боюнча – убактылуу миграция, сезондук миграция – негизинен эмгекке жарамдуу калктын убактылуу иштеген жерлерге жана бир мөөнөткө жашаган, адатта, бир нече айга созулуп, туруктуу жерлерге кайтып келүү мүмкүнчүлүгүн сактоосу менен мүнөздөлөт. Кең аймакка ээ өлкөлөрдө олуттуу орунду эмгектин сезондук миграциясы ээлейт – жумушчу күчтөрдүн мезгилдүү жана айыл чарба жумуштарын аткаруу үчүн айылга убактылуу көчүшү, ал эми айыл жеринен шаарга убактылуу сезондук кыймыл – сезондук жумуштар менен байланыштуу болот.

Маятник миграциясы – үзгүлтүксүз (көбүнчө күн сайын) бир калктуу пункттан (жашаган жеринен) башкага – иштөөгө же окууга жана кайра кайтуусу менен мүнөздөлөт.

Эпизоддук миграция – убакыт боюнча тартипсиз жана сөзсүз эле бирдей багытта болбойт. Булар бизнес саякаттар, туристтик саякаттар, эс алуу, окуу үчүн саякаттар ж.б. Ошондой эле туруктуу миграция (кайтарылгыс, стационардык миграция) болуп бөлүнөт.

Формасы боюнча миграция:

– Мамлекеттик же коомдук органдардын катышуусу менен уюшкан

миграция, кабыл алуучу тараптын суроо-талабын камсыз кыла турган миграция түрү.

– Уюшкан эмес (стихиялуу) миграция – бул ар кандай жолдор менен миграция жеке себептер жана жеке демилге менен ишке ашкан.

– Ыктыярдуу миграцияны адам өзүнө жараша ишке ашырат, муктаждыгына байланыштуу жакшыраак жумуш ордун, турак-жайды издөөдө, билим алууда ж.б. болот.

– Мажбур болуу миграциясы – бул адамдардын аймактык кыймылы согуштук аракеттерден улам башпаанек издөө, кээ бир табигый же антропогендик кырсыктардан качуу (жер титирөөнүн, селдин кесепеттери, өндүрүштүк кырсыктар ж.б.). Күчкө салуу менен болгон миграция, мисалы элдерди депортациялоо, согуштун таасиринен көчүү ж.б.

1991-жылдын аягында Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин коңшу өлкөлөрдөн келген кыргыздар (негизинен Тажикстан менен Ооганстандан), өз ыктыяры менен Кыргызстанга көчүрүлгөн. 90-жылдардагы көчүрүүнүн биринчи чоң толкуну (20 миңден ашык качкындар) 1990-жылдардын орто чениндеги Тажикстандагы жарандык согуштан улам келип чыккан, анда Памирде негизинен кыргыз улутунун өкүлдөрү жашашкан.

Ошондон бери Кыргыз Республикасы «Качкындар жөнүндө» жана «Кыргыз Республикасына көчүп келген этникалык кыргыздарга мамлекеттик кепилдиктер жөнүндө» Мыйзамдарды кабыл алган (Юстиция министрлиги, 2023-ж.).

Миграция жарым-жартылай согуш (Ирактан, Босниядан, Афганистандан, Сириядан АКШга, Улуу Британияга жана Европага эмиграция), саясий чыр-чатактар (Зимбабведен АКШга эмиграция) жана табигый кырсыктар (Монсерраттан Улуу Британияга миграция) вулкандын атылышы сыяктуу себептерден улам болот).

Миграциянын себептери. Эл аралык миграциянын негизги себеби экономикалык: дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө бир эле жумуш үчүн алынышы мүмкүн болгон эмгек

акынын деңгээлиндеги айырмачылык. Белгилүү бир аймакта белгилүү бир кесип боюнча адистердин жетишсиздиги бул кесиптин эмгек акысын жогорулатып, ошого жараша мигранттардын агымын стимулдайт. Эмгек ресурстарынын тышкы миграциясы анын курамында жогорку квалификациялуу адистердин үлүшүнүн өсүшү менен мүнөздөлөт. Миграциянын бул түрү 1930-жылдары АКШ нацисттик Германиядан качкын окумуштууларды тандап алгандан кийин башталган. Азыркы этапта Чыгыш Европа өлкөлөрүнөн АКШга, Канадага жана Батыш Европанын бир катар өлкөлөрүнө жогорку квалификациялуу адистердин миграциясынын негизги багыттары болуп саналат.

Кыргызстандын мигранттарынын 60% үлүшүн курагы 20 жаштан 40 жашка чейинкилер түзөт. Сурамжылоого катышкан кайтып келген эмгек мигранттарынын үчтөн биринен көбү (38%) орто билимдүү, жана ар бир төртүнчү кайтып келген эмгек мигрантынын (25%) жогорку билими бар (бакалавр даражасы же магистр даражасы). Эмгек мигранттарынын 15% орто атайын билими бар, ал эми мигранттардын 14% толук эмес жогорку билим алышкан [4].

Кыргызстандан миграциянын себептеринин арасында респонденттер төмөндөгүлөрдү белгилешти: өз каржылык абалын жакшыртуу каалоосу жана көбүрөөк акча табуу (36,9%), жумуш табуу жана карьера куруу каалоосу (15,9%), үй-бүлөлүк шарттар боюнча (13%), балдарга жакшы билим берүүнү каалоо (11,6%) жана жакшыраак билим алууну каалагандар (11,1%)[5].

2022-жылдагы Кыргыз Республикасындагы эл каттоо жүргүзүлгөн учурда, 1,1 миллион жаран убактылуу туруктуу (кадимки жашаган жери боюнча) жок болгон экенин көрсөттү, алардын 80%ы (876 883 адам) Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары, калган 20%ы (217 631 адам) өлкөнүн ичинде жайгашкан [3].

Кыргыз Республикасынын улуттук статистикалык комитетинин 2024-жылдын январь айына карата маалыматы боюнча Кыргызстандын жарандары үчүн эң

популярдуу беш өлкөнүн катарына (эл аралык миграция агымы): Россия Федерациясы (870 304 адам), Казакстан (2 158 адам), Түркия Республикасы (1 828 адам), Германия (336адам) жана Түштүк Корея (240) кирет [5].

Өлкөдөн миграциянын негизги себептери болуп Кыргызстандагы эмгек акыга нааразычылык (26%), жумушка орношуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу (17%), каржылык кыйынчылыктар жана карыздар (16%), ошондой эле өз өлкөсүндөгү бакубаттуулуктун жетишсиздиги (10%) саналат. (Улут статком 2024) [5].

Кыргыз өкмөтү жумушчу күчүнүн баруучу өлкөлөрүн активдүү диверсификациялоого аракет кылууда, Кыргызстандан мигранттар Россия Федерациясынан тышкары, эки тараптуу өкмөттөр аралык келишимдердин жардамы менен башка мамлекеттерге – Түштүк Корея, Улуу Британия, Германия жана Японияга барууга мүмкүнчүлүктөрдү түзүүдө. Өкмөттөр аралык макулдашуу башталгандан бери жалпысынан 5 миңден ашык эмгек келишими түзүлгөн, алардын көбү тамак-аш жана целлюлоза-кагаз өнөр жай ишканаларында иштөө, жумуш берүүчүнүн эсебинен жатакана жана тамак-аш менен камсыз кылуу каралган [6].

Кыргызстандыктар Улуу Британияга 2022-жылы 1500 адам, ал эми 2023-жылы Кыргызстандан келген жумушчулар үчүн 8000 орунга көбөйтүлгөн квота боюнча иштөө үчүн барууга мүмкүнчүлүк алышкан [5].

Кыргызстандыктар чет өлкөлөрдө иштеген экономиканын негизги тармактары болуп: соода (17%), курулуш жана архитектура (8%), мейманканалар жана ресторандар (6,9%), билим берүү жана илим (6,5%), логистика жана кампалар (5,5%) жана маалымат технология (ИТ), программалоо, дизайн (4,8%) саналат [3].

Климаттык миграция деген соңку кезде актуалдуу болуп жаткан маселе. Миграцияда десе элдин көбү эле экономикалык миграцияны түшүнөт, ошол факторго көңүл бөлүшөт. Соңку кезде экологиялык миграция да өз ордун таап атат. Себеби, экология

алмашып, ар кандай табигый кырсыктар болуп жатат.

Кыргызстанда миграцияга кетүүнүн негизги себептери калктын ден соолугуна жана айыл чарба өндүрүшүнө терс таасирин тийгизген климаттык жана табигый кырсыктар (сел, жер титирөөлөр) болгон. Демек, ички мигранттарды сүрүп чыгаруунун негизги себептери болуп, климаттык шарттар (бийик тоолуу, суук, ысык), жашоо шарты (ичүүчү суунун жетишсиздиги), табигый кырсыктар менен байланышкан чечилгис көйгөйлөр, кырсыктар (жер титирөө, сел, суу ташкындары), экология (радиация, абанын булганышы) саналат. Кыргызстандын түштүгүндө Ош, Жалал-Абад облусунда сел, көчкүлөрдүн кесепетинен ондогон үй-бүлө коопсуз жактарга көчүрүлгөн.

Миграциянын социалдык-экономикалык кесепеттери

Миграция өтө татаал жана талаштуу процесс. Кабыл алуучу жана жөнөтүүчү өлкөлөрдүн өнүгүүсү үчүн бир катар артыкчылыктарга жана оң натыйжаларга ээ болуу, бул Кыргызстандын бюджетине акча которуулар.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматы боюнча, 2022-жылы акча которуулардын таза агымы 2021-жылга салыштырмалуу 15%га кыскарган (2021-жылы 2193,5 млн. доллар жана 2022-жылы 1873,0 млн. доллар). Бирок 2023-жылы таза агым 2022-жылга салыштырмалуу 272 миллион АКШ долларына көбөйүп, 2144,9 миллион долларды түзгөн. Акча которуулардын көбү Россия Федерациясынан, жалпы көлөмүнүн 93,5%ын түзөт (2 531,5 млн. АКШ доллары), андан кийин АКШ - 2,0% (45,3 млн. АКШ доллары), Түркия - 0,6% (1,4 млн. АКШ доллары) жана Казакстан - 0,6% (0,2 млн. АКШ доллары) [3].

Өлкөнүн калкы миграциялык процесстерге канчалык көп тартылса, анын кесепеттери ошончолук курч болот. Мисалы, миграция үй-бүлөлөрдүн материалдык жыргалчылыгын жогорулатууга жардам берет, бирок ошол эле учурда ата-эненин биринин же экөөнүн тең жоктугунан үй-бүлөнү багуу жана балдарды тарбиялоо кыйынга турат. Ата-эне

мээриминен ажыраган мигранттардын балдарын «социалдык жетим» деген да термин пайда болду. Тууган, кошуналардын колунда калган балдар зомбулукту көрүп, каза болгон учурлар дагы катталган. Өлкөдө мигранттардын тирүүлөй жетим калган балдарынын саны канча статистикада так маалымат жок. Мисалы, мамлекеттик статистика боюнча 72 миңге жакын бала белгиленсе, ЮНИСЕФтин маалыматы боюнча ата-энесинин бирөөсү жок мигрант болгон балдардын саны 199 миңге чамалайт, ал эми ата-энеси экөө тең миграцияга кеткен балдардын саны 299 миңге жетет. Бул Кыргызстандагы жалпы жашы жете электердин 15% түзөт [1].

Саясий, демографиялык жана экономикалык кесепеттерден тышкары, масштабдуу миграция санитардык-эпидемиологиялык кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Мигранттардын көбү медициналык көзөмөлдөн өтпөй башка мамлекеттерге оорулардын кай бир түрлөрүн жайылтууга себеп болушат, алар ар кандай өпкө жана тери оорулары ж.б.

COVID-19 пандемиясы чек аралардын жабылышынан улам эл аралык миграцияны кескин чектеди жана миллиондогон адамдарды өз өлкөлөрүнө кайтып келүүгө мажбурлады. Миграциялык агымдардын толугу менен бөгөт коюу иш менен камсыз кылуу секторунда өзгөрүүлөр болуп, жөнөтүүчү мамлекеттердин гана эмес, ошондой эле кабыл алуучу өлкөлөрдүн социалдык-экономикалык абалына терс таасирин тийгизген.

Жалпысынан миграциялык процесстер коомдун өнүгүшү менен катар, ал көптөгөн анын кесепетинен жабыркаган адамдардын армиясын да түзүп келүүдө.

Колдонулган адабияттар

1. Лукьянец А.С., Тышкевич А.И. Миграционные процессы в Кыргызстане как фактор усиления интеграции на постсоветском пространстве // Вестник Алтайской академии экономики и права, 2022, № 11-1, с. 130-138.
2. Вернер Г.С. Экономическая интеграция и миграция труда. Трудовая миграция: Материалы международной конференции. – Бишкек, 1996.
3. Ситуационный отчет по миграции в Кыргызстане. По состоянию на декабрь 2023 г. 2024 Международная организация по миграции (МОМ).
4. Трудовая миграция и продуктивное использование человеческих ресурсов Кыргызская Республика. – Бишкек, 2019.
5. Кыргыз Улуттук статистика комитети, «Кыргыз Республикасынын калкынын миграциясы». – Бишкек, 2024.
6. Отчет Министерства труда, занятости и миграции за 2023 год. – Режим доступа: www.google.kg.

Рецензент: г.и.к., доцент Солпуева Д.Т.